

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA A JEJ KONIEC V ROKU 1918 V KRONIKÁCH VYBRANÝCH VÝCHODOSLOVENSKÝCH OBCÍ¹

Lukáš HEDMEG

Rok 2018 so sebou priniesol hneď niekoľko okrúhlych výročí. Jedným z bezpochyby najvýznamnejších bolo 100. výročie ukončenia prvej svetovej vojny, ktoré sme si pripomenuli 11. novembra. Do dnešných dní túto vojnu zaraďujeme medzi vôbec najničivejšie konflikty v dejinách ľudstva. Za štyri roky svojho trvania (28. 7. 1914 – 11. 11. 1918) si vyžiadala takmer desať miliónov obetí, viac než 20 miliónov ranených a obrovské materiálne škody. Medzi národy, ktoré sa do vojny zapojili patrili aj Slováci, ktorí v nej bojovali pod zástavou Rakúsko-Uhorska a vojenského zoskupenia krajín dnes známych ako Centrálna mocnosť či Trojspolok.

Prvá svetová vojna mala dramatický dopad na životy desiatok miliónov ľudí. Svedectvá o tom nám poskytujú primárne archívne dokumenty či výpovede pamätníkov. Zaujímavým a pomerne málo využívaným prameňom sú však záznamy v obecných kronikách. Tie ponúkajú parciálny pohľad na dané udalosti očami konkrétneho kronikára. Hoci je možné namietť, že informácie nachádzajúce sa v týchto kronikách môžu byť vo vysokej miere subjektívne a teda aj nepresné, zastávame názor, že obecné kroniky stále môžu byť cenným doplňujúcim zdrojom informácií.

Prvá svetová vojna a jej koniec v roku 1918 boli v rámci územia dnešného východného Slovenska zachytená v kronikách viacerých východoslovenských obcí. Tieto pamätné knihy však zväčša nedokumentujú celý priebeh vojnových udalostí, ale majú tendenciu sa zameriavať na konkrétne epizódy, v ktorých sa vojna priamo dotkla danej obce a jej obyvateľov. Záznamy samotné sú rôznej výpovednej hodnoty či stupňa expresívnosti. Asi najčastejším zápiskom o prvej svetovej vojne v týchto kronikách je oznámenie o jej vypuknutí. Správa o blížiacej sa vojne prišla do východoslovenských obcí už 26. júla 1914, keď bola vyhlásená čiastočná a neskôr, 31. júla úplná mobilizácia. Správy o nej sa objavujú hneď vo viacerých obecných kronikách. Pamätná kniha obce Hažín napr. spomína, ako bola nad ráno 1. augusta 1914 celá obec zobudená bubnovaním, ktoré povolávalo vojakov do zbrane. Vypuknutie vojny zastihlo obyvateľstvo mnohých obcí nepripravené. Uvalenie štátnych a obecných doplnkových daní často spôsobilo hlad a chudobu, tak ako to dosvedčuje aj napr. kronika obce Lodomirová. Dôsledky vojny na seba ale nenechali dlho čakať. Už v septembri 1914 bolo napr. Humenné podľa mestskej kroniky zamorené ustupujúcim vojskom, ktoré so sebou prinieslo rôzne choroby ako napr. choleru, ktorá si vyžiadala mnoho obetí medzi vojakmi, ako aj obyvateľstvom. Kvôli tomu boli školy v meste premenené na lazarety, ktoré však kapacitne nepostačovali a tak chorí ležali pod holým nebom a často umierali bez dostatočného lekárskeho ošetrovania.

Ďalšou, často sa v kronikách objavujúcou epizódou je ruská ofenzíva, ktorá sa začala na jar 1915. Sledovať ju môžeme napr. na stránkach zborovskej kroniky. Do-

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*.

zvedáme sa, že k stretu medzi rakúsko-uhorským a ruským vojskom došlo v obci 25. marca. Miestni obyvatelia sa museli urýchlene vysťahovať zo svojich domov, ktoré rakúsko-uhorskí vojaci hneď aj zapalovali. Zborov už za paľby kanónov opúšťali podľa svedectiev celé karavány, ktoré smerovali buď do Bardejova či Stebníckej Huty. Škody spôsobené rakúsko-uhorskou a ruskou delostreľbou boli obrovské. Poškodený bol miestny kostol sv. Margity, fara a nová škola. Niektoré domy boli úplne zrovnané so zemou. Prichádzajúce ruské vojská však boli neraz obyvateľmi východoslovenských obcí vítané. Napr. v kronike obce Ladomirová sa spomína, ako ustupujúce maďarské vojská strašili domáce obyvateľstvo príchodom ruských vojsk, ktoré ich údajne pobijú a povešajú. Ruskí vojaci však podľa záznamov hladujúcim dedinčanom poskytli cukor a chlieb.

Výrazná časť svedectiev v obecných kronikách sa zameriavala na koniec vojny a založenie prvej ČSR. Z kroniky obce Havaj sa napr. dozvedáme o radosti dedinského obyvateľstva z ukončenia krvavého konfliktu a založenia nového, spoločného demokratického štátu Čechov a Slovákov. Proces prebratia územia novým štátnym zriadením a ustanovenie stálej prítomnosti úradnej moci však pochopiteľne nebol okamžitý. Takáto situácia nastala aj v obci Giraltovce. Miestna pamätná kniha uvádza, že dňa 28. októbra 1918, teda v deň vyhlásenia ČSR stále v obci fungoval uhorský štátny aparát a nebolo tu badať žiadne výraznejšie zmeny. Tie sa začali objavovať až začiatkom januára 1919, keď miestna správa prešla pod nový štátny aparát.

Značné materiálne škody spôsobené bojmi na území dnešného Slovenska ťažko zasiahli mnohé obce. Evakuované obyvateľstvo pri návrate neraz nachádzalo svoje obce a majetky poškodené či zničené. Kronikár mesta Humenné Alexander Lörincz zaznamenal, že po návrate obyvateľstva bolo mesto vo veľmi zlom stave. Časť budov zhorela, ulice boli rozryté paľbou z kanónov a domy poškodené nábojmi z pušiek. V meste sa stále nachádzalo veľké množstvo zanechanej vojenskej výzbroje, ako aj zranení ruskí vojaci. Zaujímavosťou je aj Lörinczove zhodnotenie vojnovej propagandy ku jej koncu. Poznamenal, že o udalostiach z rokov 1917 a 1918 nebolo domáce obyvateľstvo vôbec informované. Existujúce periodiká údajne prinášali na svojich stránkach len správy o víťazstvách spolkových vojsk.

Použitá literatúra:

Pamätná kniha I. Zborov. Obecný úrad Zborov.

Štátny archív Prešov, pobočka Humenné. *Pamätná kniha obce Hažín.*

Štátny archív Prešov, pobočka Humenné. *Pamätná kniha veľobce Humenné.*

Štátny archív Prešov, pobočka Bardejov, fond Zbierka kroník. *Pamätná kniha obce Giraltovce.*

Kronika obce Havaj. Obecný úrad Havaj.

Kronika obce Ladomirová. Obecný úrad Ladomirová.

KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998. 401 s.

KRPELEC, Bartolomej. *Bardejov a jeho okolie dávno a dnes.* Bardejov : Miestny odbor Matice slovenskej, 1935. 392 s.

SLEPCOV, Igor. K problematike 1. svetovej vojny na východnom Slovensku v rokoch 1914 – 1915. In *Historie a vojenství*, roč. 42, 1993, č. 3, s. 55 – 78.